

USMONIYLAR IMPERIYASINING QULASHI.

Shaydullayev Muslim Shavkat o'g'li.

Soibnazarov Ali Baxromovich.

Termiz Davlat Pedagogika Instituti Tarix fakulteti talabasi.

Annotatsiya: Ushbu maqolada Usmoniylar imperiyasining qulashi Muallif tarixiy ma'lumotlar hamda yozma manbalarga tayanib, mavjud ilmiy-tarixiy adabiyotlar asosida muammoga aniqliklar kiritgan va Usmoniylar imperiyasining qulashi va Turkiya respublikasini tashkil topishi bo'yicha mavjud o'ziga xos jihatlarini o'rgangan.

Kalit so'z: Usmonlilar imperiyasi tashkil topgan. 1299 yil Usmon I tomonidan Kichik Osiyoning shimoli-g'arbiy qismida, Vizantiya poytaxti Konstantinopolning janubida joylashgan kichik beylik. 1326 yilda Usmonlilar Bursa yaqinini egallab, Kichik Osiyoni Vizantiya nazoratidan olib tashladilar. Usmonlilar birinchi marta 1352 yilda Yevropaga o'tib, 1354 yilda Dardanel bo'g'ozidagi Chimpe qal'asida doimiy aholi punkti o'rnatdilar va 1369 yilda poytaxtlarini Edirnaga (Adrianopol) ko'chirdilar. Shu bilan birga, Kichik Osiyodagi ko'plab kichik turkiy davlatlar ham Osiyoga assimilyatsiya qilindi. fath qilish yoki bay'at e'lon qilish orqali Usmonli saltanatining paydo bo'lishi.

Usmoniylar imperiyasi, Mustafo Kamol Otaturk, Turkiya respublikasi, konstitutsiya, Gretsiya. Turkiya Birinchi jahon urushidan mag'lub davlat sifatida chiqdi. Mamlakat maorifi, tibbiyoti, iqtisodi o'ta zaiflashgan, imperiya qulagan va Yevropa davlatlari Turkiyani qaram davlatga aylantirgandi. Angliya, Gretsiya va Fransiya Turkiyani parchalab tashlab, uning mustaqil davlat sifatida yashashiga nuqta qo'yishni istadi. Bu masala bilan to'rt mamlakatdan iborat kengash Gretsiya tarafiga Antanta tarkibida urush harakatlarida ishtirok etgani uchun sovg'a sifatida Izmirni egallash huquqini topshirdi. 1919-yilning bahorida inglizlar Onado'lining janubiy sharqiy qismini, fransuzlar shimoliy Frakiyani, greklar Izmirni bo'ysundirdi. Usmonli imperiyasining so'nggi hukmdori Sulton Mahmud VI hech nima qila olmasdi. Shu paytda yosh zobit Mustafo Kamol poshsho o'z zimmasiga mamlakatni himoya qilish mas'uliyatini oldi. 1919-yilning yoz oyida Sivasda turk millatlari kongressini chaqirdi va kengashga uning o'zi raislik qildi. Majlisda Sulton Mahmud VI g'arbning qo'lidagi qo'g'irchoq sulton ekani bois, uning farmonlari noqonuniy ekani va "Turkiya o'z chegaralari doirasida bo'linmas va ajralmasligi" ta'kidlandi hamda millat g'arblik bosqinchilarga qarshi kurashishga chaqirildi. 1919-yilning 15-may sanasida grek qo'shinlari Smirna (Izmir) shahriga qo'shin kiritdi. Izmir aholisining aksari greklar ekani bois shaharliklar grek qo'shinlarini ozodlik elchilari sifatida qarshi oldi. Sal avvalroq Italiya Smirnani o'zining okkupatsion hududi sifatida e'lon qilgan edi, Gretsiya hukumati bunga javoban Smirnaga o'z qo'shinlarini kiritdi. Italian hukumatining provakatsion siyosati natijasida grek va turklar orasida qurbonlar bo'ldi.

MODERN EDUCATIONAL SYSTEM AND INNOVATIVE TEACHING SOLUTIONS

Biroq Turkiyadagi vaziyat murakkabligicha qolayotgan, hech kim hali Turkiya mustaqilligini saqlab qolishga intilmas edi. Shunday vaziyatda Mustafa Kamol poshsho tarqoq turk zobitlari, milliy ziyolilarini birlashtirib, bosqinchilarga qarshi kurashga kirishib ketdi. Gretsiya Ushoq, Bursa, Bandirma, Adirna kabi aholi punktlarini egallaydi, lekin Turkiya ichkarisiga yurish qilishga ittifoqchilari roziligini ololmagach, harakatlarini to'xtatishga majbur bo'ldi. Bu orada Angliya va Fransiya Sulton Mahmud VI ni Kamol poshsho bilan murosas qilgan holda yangi parlamentga saylovlar e'lon qilishga ko'ndirdi. Saylov natijalariga ko'ra, Mustafa Kamol poshshoning tarafdorlari parlamentda ko'pchilik ovozga ega bo'ldi. 1920-yilning 28-yanvar sanasida ingliz hukumatining bosimi ostida Anqarada o'tkazilishi belgilangan majlis Anqarada emas, Istanbulda o'tkazildi. Kengashda Turkiyaning mustaqilligi haqida deklaratsiya qabul qilindi. Deklaratsiyaning 6-moddasiga binoan Turkiyaning Qora dengizdagi qirg'oqlari ham turk mulki, Turkiya qo'l ostidagi arab millatlarining kelajagi plebissit orqali hal qilinishi belgilab qo'yildi. Turklar istiqomat qiladigan hududlar esa Turkiya nazoratida qolishi ta'kidlandi. Bu hudud ayni paytdagi Turkiyaning hududi sanaladi. Bunga javoban Antanta qo'shinlari Konstantinopolni va Qora dengiz sohillarini ishg'ol qildi. Anqarada Mustafa Kamol o'z qo'shinini yig'a boshlaydi. Biroq qo'shinga qurol-yarog' yetishmasdi. Mustafa Kamol bolsheviklar bilan muloqot o'tkazdi va Turkiyada kommunistik mafkuraga asoslangan davlat qurmoqchi ekanini ma'lum qildi. Bu o'ziga xos ayyorona diplomatiya ham edi. Bolsheviklar Rossiyasi Turkiyaga qurol-yarog' va moddiy yordam yetkazib bera boshlaydi. 1922-yilga kelib, turk hukumati aksar antantachilarni mamlakatdan quvib chiqarishga muvaffaq bo'ldi. Biroq greklarga qarshi kurash hali to'xtamagan edi. Shunga qaramasdan, Mustafa Kamol hukumati 1923-yil poytaxti Anqara bo'lgan Turkiya respublikasi tashkil qilinganini e'lon qildi. Mazkur voqeadan so'ng, Gretsiya va Turkiya o'rtasida aholini ayirboshlash kelishuvi imzolandi. Gretsiyadagi turklar Turkiyaga, Turkiyadagi greklar Gretsiyaga ko'chib o'tishiga ruxsat berildi. Respublika e'lon qilinishi bilan turk lirasini – milliy valyuta qabul qilindi. Yangi mamlakatning prezidentligiga Mustafa Kamol saylandi. Prezident Mustafa Kamol Turkiya iqtisodiyotini izga solish maqsadida bir qator siyosiy, iqtisodiy, madaniy va ijtimoiy islohotlar o'tkaza boshlaydi. Turkiyadagi bu islohotlar keyinchalik kamolchilik islohotlari nomi ostida "Atatürk Devrimleri" degan nom bilan ham mashhur bo'ldi. Islohotlarning bosh maqsadi Turkiyani g'arbdagi islohotlarni Turkiyada joriy etish orqali Turkiyani dunyoviy davlatga aylantirish edi. Islohot shu darajada amalga oshirildiki, natijada, Turkiyada Usmonlilar imperiyasidagi qadriyatlar tezlikda unutila boshlandi. Islohotlar natijasida 1924-yilda yangi Turkiya konstitutsiyasi qabul qilindi. Mustafa Kamol islohotlarini ba'zi tarixchilar 1839-yilda boshlangan Tanzimot davri islohotlari bilan mengzaydi. Tanzimot 1876-yilda dastlabki turk konstitutsiyasini qabul qilishi bilan nihoyasiga yetgan edi. Keyinchalik prezident Turg'ut O'zal davrida Turkiyadagi iqtisodiy, siyosiy islohotlar mamlakatning Yevropa integratsiyalashuvi ortidan yuz berdi. 1987-yildagi mazkur islohotlar Turg'ut O'zal islohotlari ham deb talqin qilindi. Mustafa Kamol islohotlarini e'lon qilar ekan, Jan Jak Russo va Monteskyoning cheklangan liberalizm g'oyalaridan ilhomlangandi. Bu islohotlar hozirda ham Turkiyada kamolchilik

doktrinasi sifatida talqin qilinadi. Kamolchilikning asosiy quyidagi olti shakli 1937-yildagi Turkiya konstitutsiyasida ham o'z ifodasini topdi. Bular: 1. Xalqchilik 2. Respublikachilik 3. Milliylik 4. Dunyoviylik 5. Etatizm (iqtisodda davlat nazorati) 6. Islohotchilik Mazkur olti aqida orasida milliylik ustuvor bo'lib, islohotlarni o'zagini tashkil qilar, turk jamiyatini birligini o'zida ifoda etardi. Mamlakatda liberalizm, teng huquqlilik, ijtimoiy sinflarning yo'qligi e'tirof etilsa-da, Turkiyada Mustafo Kamolning kuchli diktaturasi o'rnatildi. Mustafo Kamolning vafotidan so'ng uning izdoshlari Ismat Inonyu va Saraj o'g'li ham kamolchilik mafkurasidan o'zlarining konservativ jamiyatida islohotlar o'tkazishda foydalanishdi. Bir partiyali tizim va kamolchilik g'oyalari vaqt o'tishi bilan Turkiyani urushdan keyingi bir qator muammolarini bartaraf qilishga yordam berdi.

Xulosa

Bugun Turkiya Rajab Toyyib Erdo'g'on rahbarligi ostida panturkchilik g'oyalarini ilgari surmoqda va shu bilan birgalikda, Otaturk barpo qilgan dunyoviylikdan diniy davlat sari qadam tashlamoqda. Erdo'g'on hukumati Buyuk Usmonlilarning qonuniy merosxo'ri sifatida Buyuk Porta davridagidek xalqaro munosabatlarda yetakchilik qilishga – Yaqin Sharqdagi Iroq, Suriya, Liviyadagi siyosiy vaziyatda Turkiya nimalarga qodirligini isbotlashga urinmoqda. Bugun Turkiya Xitoyda huquqlari toptalgan uyg'urlarning, Myanmadagi roxinja musulmonlarining, Hindistondagi musulmonlarning hamda Tog'li Qorabog'dagi etnik nizolarda ozar xalqining himoyachisi sifatida o'zini namoyon qilmoqda. Turkiya Turk olamidagi eng katta aholisi va siyosiy qudratiga ega bo'lgan mamlakatlardan biri sifatida o'z maslaklarini amalga oshirishga urinmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob xalqimiz bilan birga quramiz. T.: "O'zbekiston", 2017.
2. Islom Karimov. Yuksak ma'naviyat-yengilmas kuch. T., 2008.
3. Islom Karimov. O'zbekiston mustaqillikka erishish ostonasida T., 2011
4. V.N.Lavrovskiy. Sbornik dokumentov po istorii angliyskoy burjuaznoy revolyutsii XVII v. M., 1973.
5. V.N.Lavrovskiy. Promishlenniy perevorot v Anglii. Istoriya v istochnikax. M., 1990.
6. B.T.Tursunov. YANGI DAVR. Samarqand-2006.
7. R.Farmonov va boshqalar. YANGI DAVR. T., "Meros", 2004.
8. M.Lafasov va boshqalar. YANGI DAVR. T., "Meros", 2002.
9. Sh.Ergashev. Jahon tarixi. Yangi davr XVI-XVIII asrlar. I-qism. T., " O'zbekiston ", 2014.
10. Sh.Ergashev. Jahon tarixi. Yangi davr asrlar. II-qism. T., " O'zbekiston ", 2015.